

Hiyerarşi Perspektifinden ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a Yönelik Müdahaleleri: Kıbrıs Örneği (1954-1975)

US Interventions in Türkiye and Greece from the Perspective of the Hierarchy: The Case of Cyprus (1954-1975)

Pınar ÇAĞLAYAN*

Öz

1950'li yılların ortalarından itibaren beliren Kıbrıs Sorunu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Türkiye ve Yunanistan ile arasındaki hiyerarşik ilişkinin sınırlarını zorlayan ve bu ilişkinin yeniden biçimlenmesine zemin hazırlayan en dikkat çekici uyumsuzluklardan biridir. Sorun, Türk ve Yunan kamuoyunda milliyetçi bir tepki ortaya çıkarmış ve bu tepki söz konusu ülkelerin ABD dış politikasına olan bağımlılığını tartışmaya açtırmıştır. ABD ise bu sebeple Batı Bloku içindeki hiyerarşik liderliğini test etmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede ABD hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin iç ve dış politika uygulamalarına çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Bu çalışmada, Kıbrıs Sorunu örneği üzerinden ABD'nin güvenlik ve ekonomi alanında garantiler vererek hiyerarşik bir "sözleşme" yaptığı Türkiye ve Yunanistan'ın dış politikalarında otonomi arayışı içerisine girme hamlelerine karşılık ABD'nin her iki devleti çeşitli müdahale teknikleri ile disipline etme ve sözleşme alanı içinde tutma çabaları hiyerarşi kavramı çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hiyerarşi, ABD, Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs

Abstract

The Cyprus Question, which emerged in the mid-1950s, is one of the most notable disputes that pushed the boundaries of hierarchical relations between the United States (US) and Türkiye and Greece and paved the way for the reorganisation of these relations. The Question provoked a nationalist reaction in the Turkish and Greek public that questioned the dependence of these countries on US foreign policy. For this reason, the US had to demonstrate its hierarchical leadership role within the Western bloc. Within this framework, the US interfered in the domestic and foreign policy practises of both Greece and Türkiye. In this study, using the Cyprus Question as an example, the US efforts to discipline both states with various intervention techniques and to keep them in the treaty sphere in response to the efforts of Türkiye and Greece, with whom the US has made a hierarchical "treaty" by giving guarantees in the security and economic spheres, to seek autonomy in their foreign policies are analysed comparatively within the framework of the concept of hierarchy. 121-141.

Makale Geliş Tarihi: 28.03.2024. Makale Kabul Tarihi: 13.10.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: ÇAĞLAYAN, Pınar. "Hiyerarşi Perspektifinden ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a Yönelik Müdahaleleri: Kıbrıs Örneği (1954-1975)". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 18/35, (Aralık 2024): s. 121-141. DOI:10.19060/gav.1600513

* Dr. Öğr. Üyesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uşak Üniversitesi, E-mail: pınar.caglayan@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1959-5967.

Key Words: *Hierarchy, USA, Greece, Türkiye, Cyprus*

Giriş

Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku'nun lideri ABD ile Batı Bloku'nda yer alan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri derinden etkileyen en önemli uyuşmazlıklardan biri Kıbrıs Sorunu'dur. Kıbrıs Sorunu, Türkiye ve Yunanistan'ın ABD dış politikasına olan bağımlılığını sorgulamaya iten bir ulusal davaya dönüşürken, ABD'nin de Batı Bloku içindeki dengeyi bozmasından çekindiği bir krize yol açmıştır. Bu çerçevede ABD sorunun kendi dış politika hedefleri doğrultusunda çözülebilmesi için hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin dış politika uygulamalarına çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Kıbrıs Sorunu çerçevesinde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile ilişkileri ve bu ülkelere yönelik dış politika müdahaleleri günümüze kadar çok sayıda araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Söz konusu araştırmaların bazıları ABD'yi büyük güç, hegemon devlet, egemen devlet vb. ifadeler ile tanımlayarak bu müdahalelerin arka planını analiz etmişler ve Türkiye ve Yunanistan ile ilişkilerini de söz konusu kavramlar dahilinde incelemişlerdir.¹ Ancak son yıllarda Uluslararası İlişkiler literatürüne giren "hiyerarşi teorisi" temelinde ABD'nin bahse konu ülkeler ile ilişkileri ve Kıbrıs Sorunu'nun hiyerarşi teorisindeki yeri çok az sayıda araştırmacının konusu olabilmektedir.²

Bu çalışmanın amacı, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde hiyerarşik bir ilişki içerisinde SSCB'ye karşı güvenlik ve ekonomi alanında garantiler vererek "sözleşme" yaptığı Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu nedeni ile sözleşme kuralları dışına çıkmaya, başka bir deyişle otonomi arayışı içerisinde girme çabalarına karşılık ABD'nin her iki devlete de farklı biçimlerde müdahale ederek bu devletleri disipline etme ve sözleşme alanı içinde tutma çabalarını hiyerarşi teorisi çerçevesinde ele almaktır. Çalışmanın temel argümanı, ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın, sözleşmenin sınırları dahilinde cereyan eden otonomi arayışı-müdahale eylemleri eksenindeki mücadele alanından kopmadıkları ve yeniden düzenlenen sözleşmenin varlığını devam ettirdiğidir. ABD'nin söz konusu müdahalelerinin bu devamlılığı sağlama konusunda en etkin unsur olduğu ise çalışmanın bir başka argümanını oluşturmaktadır. Çalışmanın bir diğer argümanı ise, ABD'nin Yunanistan'a ve Türkiye'ye karşı

- 1 Bu kaynaklardan bazıları şöyle sıralanabilir: Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000; Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000; Laurence Stern, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*, Times Books, Toronto 1977; George S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, AEI-Hoover Policy Studies, Washington DC 1972.
- 2 Bu noktada Hüsnü Taş Yetim'in hiyerarşi teorisi temelinde 1964-1975 yılları arasındaki ABD-Türkiye ilişkilerini değerlendirdiği "Amerikan Hiyerarşisi İle Krizi: Türk Dış Politikasında Otonomi Arayışı (1964-75)" isimli çalışması örnek olarak gösterilebilir. Taş Yetim çalışmasında Türkiye'nin 1964-1975 yıllarında ABD'ye karşı neden otonomi arayışı içerisine girdiğini hiyerarşi teorisinin argümanları çerçevesinde açıklamaktadır. Hüsnü Taş Yetim, *Amerikan Hiyerarşisi İle Krizi: Türk Dış Politikasında Otonomi Arayışı (1964-75)*, Lejand Kitap, İstanbul 2023.

farklı müdahale yöntemleri kullandığı ve bu farklılığın sebebinin her iki ülke ile farklı dinamik ve amaçlar doğrultusunda sorunu çözmeye yönelmesidir. Çalışmada, bu üç devlet arasındaki hiyerarşik mücadele alanındaki en önemli uyumsuzluk olan Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıktığı 1954 yılı başlangıç noktası olarak ABD'nin Türkiye'ye yönelik askeri ambargo kararı aldığı 1975 yılı da bitiş noktası olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, söz konusu tarihsel dönem ikiye ayrılmıştır. 1954-1960 yılları arası Türkiye ve Yunanistan'ın ABD ile hiyerarşi ilişkisi içinde otonomi arayışında olmasına neden olacak faktörlerin olmadığı bir dönemdir. Her iki devlette ABD yanlısı liderlerin olması, ABD'nin Kıbrıs Sorunu'na geç dahil olması, sıkı iki kutuplu sistem, lider dışı aktörlerin (siyasi partiler, kamuoyu) henüz ABD'ye muhalif tutumlar geliştirmemiş olması ve sorunun Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile çözüldüğü düşüncesinin olması bu dönemin özellikleridir. 1960-1975 yılları ise hem sistemik değişimlerin yaşandığı (sıkı iki kutuplu sistemin gevşemesi) hem de Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'nun yeniden ortaya çıkması nedeniyle otonomi arayışına girmesine neden olacak faktörlerin belirlediği (liderlerin ABD karşıtı olması, lider dışı aktörlerin ABD karşıtı olması, Kıbrıs temelinde milliyetçi ideolojinin ağırlık kazanması, sistem dışı hareketlerin desteklenmesi vb.) dönem olarak ele alınmıştır. Bu dönemde söz konusu otonomi arayışları ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a ayrı ayrı ve farklı şekillerde müdahaleleri ile sonuçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle hiyerarşi teorisi ele alınarak Kıbrıs Sorunu'nun hiyerarşi teorisi içerisindeki örnek konumu analiz edilmiş, sonrasında ise Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu çerçevesindeki otonomi arayışlarına karşı ABD'nin hangi müdahale yöntemlerini neden tercih ettiği ve bu yöntemlerin amacına ulaşıp ulaşmadığı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel sorusu hâkim devlet ve tâbi devlet arasındaki hiyerarşik ilişkinin hangi koşullarda nasıl sınırdığı ve hangi yöntemler ile nasıl yeniden kurulduğudur. Bu noktada Türkiye'deki literatürde yer alan Taş Yetim, Balcı ve Madakbaş ile Balcı ve Küçükboz Karafil'in çalışmaları³ tâbi devletin otonomi arayışlarının nedenlerini sorgularken, bu çalışma otonomi arayışlarına karşı hâkim devletin müdahalelerine ve yeniden kurulan hiyerarşik ilişkiye odaklanarak Türkiye'deki literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Hiyerarşi Teorisi ve Otonomi Arayışı-Müdahale Ekseninde Tetikleyici Bir Uyumsuzluk Olarak Kıbrıs Sorunu

Hiyerarşi teorisi, temelde Kenneth Waltz'ın uluslararası sistemde devletlerin yapısındakine benzer bir üst otorite olmadığı için sistemin anarşik olduğu ve

3 Taş Yetim, a.g.e.; Ali Balcı-G. Madakbaş, "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeyinde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı: 15, No: 55, Aralık 2018, s. 77-98; Ali Balcı-Dilek Küçükboz Karafil, "Hiyerarşi Teorisi ve İkincil Devletlerin Otonomi Arayışı", Murat Çemrek ve M. Cüneyt Özşahin, Ed., *Uluslararası İlişkilerden Küresel Siyasete: Teori ve Metod Üzerine Kritikler*, Orion Yayınları, Ankara 2020.

gazi

bu nedenle devletlerarası ilişkilerin de anarşik bir yapı arz ettiği görüşüne karşı çıkmaktadır. Teorinin temel argümanları David Lake'in 2009 yılında yayınladığı "Hierarchy in International Relations" (Uluslararası İlişkilerde Hiyerarşi) isimli eserinde yer alır.⁴ Lake, öncelikle doğrudan Waltz'ın üç temel argümanına karşı çıkararak teorisini temellendirmiştir. Lake'e göre, ilk olarak, Waltz, uluslararası sistemi tek ve kapsayıcı bir siyasi otoriteden yoksun olduğu için anarşik olarak nitelendirirken (Lake'nin sistemin anarşik olduğu iddiasına bir itirazı yoktur), bu sistem içindeki birimlerarası ilişkileri es geçmektedir. Ancak birimler arası hiyerarşi anarşik sistemin içinde vardır ve mümkündür.⁵ Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler, bazıları anarşik, bazıları hiyerarşik olan çeşitli kurumlardan oluşan çeşitli bir sistemdir.⁶ İkinci olarak, Waltz'ın iddiasının aksine, bu es geçilen uluslararası hiyerarşi ilişkileri, devletler arasında işlevsel farklılaşma ve karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır. Üçüncü ve son olarak, devletler bu hiyerarşik ilişki içine tam da kendi çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmak için bir "sosyal sözleşme" ile ve belli bir oranda gönüllü olarak katılmaktadır.⁷ Bu noktada, Lake, iki temel kavramı hiyerarşik ilişki biçimlerinin eksenine yerleştirmektedir. Bunlardan biri, Locke ve Hobbes geleneğinden gelen ve devletlerin nasıl ortaya çıktığını açıklayan "toplumsal sözleşme" kavramını devletlerarası ilişkiler için kullanması, bir diğeri ise, finansal teorilerden ödünç aldığı "ilişkisel otorite" kavramını hâkim devletin tâbi devlet üzerindeki otoritesini açıklarken yeniden biçimlendirmesidir. Bu iki kavram temelinde ilerleyen Lake, bu noktada hem hiyerarşiyi hem de hiyerarşik ilişkinin nasıl ve neden kurulduğunu ortaya koymuştur.

Lake'e göre, güvenlik hiyerarşisi (diplomatik, askeri ve ekonomik destekler, askeri birlikler/askeri personel, ittifaklar) ve ekonomik hiyerar-

- 4 Hiyerarşi teorisi zaman içerisinde birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve geliştirilmiştir. Tüm bu çalışmalar Uİ (Uluslararası İlişkiler) disiplininde hiyerarşi teorisinin geniş/yapısal ve dar/kurumsal/fail merkezli olmak üzere iki farklı ekole ayrılmasına neden olmuştur. Ancak Lake'in ilişkisel otorite kavramını kullanan kurumsal hiyerarşi teorisi bu noktada devletlerarası ilişkilerin hiyerarşik doğasını açıkladıklarından Uİ disiplini içinde daha fazla yer edinmiştir ve bu çalışmanın da teorik alt yapısını oluşturmaktadır. Alana ilişkin çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışma mevcuttur. Bkz. Jack Donnelly, "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society", *European Journal of International Relations*, Sayı: 12, No: 2, 2006, s. 139-170; Charmaine G. Misalucha, "Southeast Asia-US Relations: Hegemony or Hierarchy?", *Contemporary Southeast Asia*, Sayı: 33, No: 2, 2011, s. 209-228.; Anne Mariel Zimmermann, *US Assistance, Development, and Hierarchy in the Middle East: Aid for Allies*, Palgrave Macmillan, Newyork 2017; Michael Allen vd., "Regions of Hierarchy and Security: US Troop Deployments, Spatial Relations, and Defense Burdens", *International Interactions*, Sayı: 43, No: 3, 2017, s. 397-423; Evelyn Goh, "Hierarchy and The Role of The United States in The East Asian Security Order", *International Relations of the Asia-Pacific*, Sayı 8, No: 3, 2008, s. 353-377. William Clapton, "Risk and Hierarchy in International Society", *Global Change, Peace & Security*, Sayı: 21, No: 1, 2009, s.19-35; Ayşe Zarakol (Ed.), *Hierarchies in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- 5 David Lake, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Newyork 2009, s. 19.
- 6 Lake, a.g.e., s. 130.
- 7 Lake, a.g.e., s. 12-19.

şi (dolarizasyon, gümrük tarifeleri ve uluslararası para sistemi) hiyerarşik ilişkilerin merkezinde yer alan otorite ve meşruiyet zorlamalarıdır.⁸ Tâbi devletler egemen devlet olmaktan kaynaklanan otorite haklarının bir kısmını güvenlik ve ekonomik güvence karşılığında hâkim devletlere devredilmektedirler.⁹ Ancak temel çıkış noktası güvenlik ve ekonomik destek olsa da hem hâkim devletin hem de tâbi devletin bu sözleşmeden farklı düzeylerde yararlandığı görülmektedir. Hâkim devletler bu hiyerarşik ilişki sayesinde tâbi devletlerden güvenlik tehdidi algılamazlar, uluslararası düzenin kurallarını koyabilirler ve üçüncü taraflara karşı eylemleri ile ilgili tâbi devletler nezdinde meşruiyet kazanabilirler. Ayrıca tâbi devletler sayesinde büyük ekonomik avantajlar da kazanırlar. Ancak bu hiyerarşik ilişkinin hâkim devlet için sınırlandırılmış otorite ve ekonomik ve askeri maliyet gibi bazı bedelleri vardır.¹⁰ Tâbi devletler ise bu sözleşmeden üç yarar sağlar: 1- Yaşamsal ve bölgesel ittifak sayesinde üçüncü tarafların baskısını sınırlar. 2- Mülkiyet haklarını belirli bir çerçeve içine oturtur. 3- Uluslararası yapının belirlenmiş genel kuralları içinde hareket ederek güvenlik elde eder. Ayrıca, güvenlik ve ekonomik desteklerle savunma harcamalarının azalması, ticari açıklık ve koalisyon güvencesi de sözleşmenin diğer faydalarıdır. Tâbi devletin sözleşmeden kaynaklı ödediği en önemli bedel ise egemen haklarının bir kısmının hâkim devlete devredilmesidir. Ancak bu karşılıklı fayda algısı aradaki hiyerarşik ilişkiyi tamamen işlevsel ve sorunsuz kılmamaktadır. Her ne kadar belli oranda bir rızaya dayalı ve bir sözleşme yolu ile sağlansa da sonuçta ortada eşitsiz bir ilişki ve bir otorite biçimi bulunmaktadır. Lake, hâkim devletlerin otoritelerini kazanmak ve sürdürmek için doğrudan çıkarları olmasa bile astlarına fayda sağlayacak siyasi emirler üretmeleri, ancak kuralları ihlal eden ve özellikle de otoritelerini tehdit eden veya reddeden astlarını disipline etmeleri ve kendilerine verilen otoriteyi kötüye kullanmayacaklarını inandırıcı bir şekilde taahhüt etmeleri gibi sorumlulukları olduğunu altını çizmektedir.¹¹

Daha önce de belirtildiği üzere, hâkim devlet ve tâbi devlet arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortaya çıkaran sosyal sözleşmede belirlenen hak ve sorumluluklar dönemin koşullarına göre sürekli değişim halinde olabilir ve hâkim devlet ve tâbi devlet arasında bir mücadele alanına dönüşebilir. Başka bir deyişle, hâkim ve tâbi devletler hak ve sorumluluklarının çerçevesini çizmek için devamlı mücadele halindedirler. Tâbi devletler devrettiği egemen haklarının bir kısmını yeniden talep edip otonomi arayışı içine girebilirken, hâkim devletler de haklarını suistimal edebilir ya da otonomi talep eden tâbi dev-

8 Lake, a.g.e, s. 76; David Lake, "Anarchy, Hierarchy, And The Variety Of International Relations", *International Organization*, Sayı:50, No: 1, 1996, s. 1-33; David Lake, "Escape From The State Of Nature: Authority And Hierarchy In World Politics", *International Security*, Sayı:32, No: 1, 2007, s. 47-79.

9 Lake, "Hierarchy in...", s. 58-59.

10 Lake, "Hierarchy in...", s. 94, 112; David Lake, "Legitimizing Power: The Domestic Politics of US International Hierarchy", *International Security*, Sayı: 38, No: 2, 2013, s. 82-85.

11 Lake, "Hierarchy in...", s. 93.

leti disipline etme çabası içine girebilir. Disiplin tamamen sınıflandırılması imkansız birçok farklı formda olabilir. Bu hususta skala geniştir: seçimlerde belli bir adayı destekleme, toplumsal hareketlere finansman sağlama, dış yardım ve ekonomik yaptırımlar, son kertede askeri müdahale ile rejim değiştirme vb.¹²

Peki tâbi devletler neden bir otonomi arayışı içine girerler? David Lake'in bu soruya doğrudan bir cevabı yoktur. Lake genel olarak hâkim devletin tâbi devlet ile ilişkisel otorite kurabilmesi için otoritesinin sınırlandırılmasına odaklanmaktadır. Hâkim devlet, otorite yetkisini alabilmek için tâbi devlet tarafından kabul edilmeli ve inandırıcı sınırlar getirmeyi taahhüt etmelidir. Yöneticinin olası suiistimallerinin sınırlandırılması, her türlü yetki devrinde gerekli ve tipik olarak öncelikli bir adımdır. Zaten uluslararası ilişkilerde otoriteyi zorlamadan ve meşru düzeni saf "güç" siyasetinden en net şekilde ayıran, yöneticinin kendini zımnen sınırlamasıdır.¹³ Hüsnâ Taş Yetim, hiyerarşi çalışmaları üzerine yaptığı incelemelerde tâbi devletlerin otonomi arayışlarının sistemsel, hâkim devlet ve tâbi devletten kaynaklanan nedenleri olduğunu tespit etmiştir. Bu tespite göre, sosyal sözleşmenin ortaya çıktığı sistemde değişim yaşanması, hâkim devletin ulusal ve sistemsel çıkarlarının ağırlık kazanması, ilişkisel otoritenin sınırlarını ihlal etmesi, tâbi devletin çıkarları aleyhine kararlar alması, sözleşmedeki fayda dengesini bozması, sorumluluk alanındaki maliyetleri azaltması gibi nedenler tâbi devletleri otonomi arayışlarına itebilmektedir.¹⁴ Tâbi devletten kaynaklanan sebepler ise, siyasi duruşu hâkim devletten farklı olan liderinin mevcut ilişkisel otoriteye muhalefet etmesi, hâkim devlete muhalif olan lider dışı aktörlerin dış politika üzerindeki etkisinin artması, tâbi devletin hâkim devlete olan güvenlik ve ekonomik alandaki bağımlılığının azalması olarak sıralanabilir.¹⁵ Ancak burada önemli olan hâkim devletin tâbi devlet tarafından kendisine verilmiş olan sınırlı otoriteyi neden ihlal etmeye çalıştığıdır. Zaten kuralları büyük oranda hâkim devlet tarafından belirlenen sözleşmenin sağladığı otoriteyi aşım var olan dengenin bozulmasını hâkim devlet neden istemektedir? Bu sorunun cevaplarından biri, tâbi devleti sözleşmenin sınırları dışına çıkmaya iten tetikleyici bir unsurun ortaya çıkmasıdır. Bahse konu tetikleyici unsur ya da sorun hâkim devletin otoritesini suistimal etmesine, buna karşılık tâbi devlette hâkim devlete karşı itirazlar ortaya çıkmasına ve karşılıklı olarak beliren olumsuz etkileşim neticesinde de hâkim devletin tâbi devlete çeşitli yollarla müdahale etmesine neden olabilir.

Bu çalışma kapsamında teorinin Uİ (Uluslararası İlişkiler) disiplinine en önemli katkısının hâkim devlet ve tâbi devlet arasında yapılan sosyal söz-

12 Lake, "Hierarchy in...", s. 96-114.

13 David Lake, "Laws and Norms in the Making of International Hierarchies", Ayşe Zarakol, Ed., *Hierarchies in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 20.

14 Hüsnâ Taş Yetim, "Argümanları, Gücü ve Sınırları ile Uluslararası İlişkilerde Kurumsal Hiyerarşi Teorisi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3424375>, 2023, Haziran 2023, s. 35-38.

15 Taş Yetim, "Argümanları, Gücü...", s. 49-47.

leşmenin ve sözleşme sonucu ortaya çıkan ilişkisel otoritenin her iki aktör tarafından sürekli sınanması ve sınırlarının zorlanmasına ilişkin argüman olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, hâkim devlet ve tâbi devlet arasında sosyal sözleşme yolu ile kurulan dengenin bozulmasına ve bir otonomi arayışı-müdahale ekseninin ortaya çıkmasına neden olan en önemli sorunlardan biri olarak Kıbrıs Sorunu gösterilebilir. İki kutuplu dünya düzeninde Batı Bloku'nun hâkim devleti olan ABD ve bu blokun tâbi devletleri olan Yunanistan ve Türkiye'nin ABD ile arasındaki sosyal sözleşme, bahse konu tâbi devletlerin iç politikasında yönetsel ve kitlesel bir meseleye dönüşen Kıbrıs Sorunu nedeni ile bozulmaya başlamış, 1960'lardan sonra bu sürece sistemsel değişimler de eklenmiştir. Böylece, tâbi devletlerin Kıbrıs Sorunu nedeni ile başlayan otonomi arayışlarına hâkim devlet farklı ve çeşitli şekillerdeki müdahaleleri ile cevap vermiştir. Ancak öncelikle Kıbrıs Sorunu'nun neden bir tetikleyici uyumsuzluk olarak belirdiğine değinmek gerekmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD tâbi devletler üzerinde kurduğu ilişkisel otoritesini, kolonyal dönemin saf güç ilişkilerini içeren hiyerarşik yapısından farklı olarak, tâbi devletlerin kendi çıkarları sebebi ile bahsettiği otoriter hakları çerçevesinde sağlamıştır. SSCB'ye karşı güvenlik garantilerini içeren askeri yardım anlaşmaları ve ekonomik yardımlar bir güvenlik ve ekonomi hiyerarşisi yaratmıştır. Bunun dışında, ilişkisel otoritesini devam ettirebilmek için de ideolojik ve pratik bazı gereçler kullanmıştır. İdeolojik araç demokrasi söylemi iken, pratik araçları CIA gibi istihbarat servisleri, askeri üsleri ve diplomatik ajanları olmuştur.¹⁶ Böylece, ilişkisel otoritenin sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. ABD'nin tâbi devletlere sağladığı güvenlik ve ekonomik garantileri sosyal sözleşmenin ABD tarafındaki maliyetini ve tâbi devletler nezdindeki meşruiyetini sağlamaktayken, ABD de bu sayede hâkim devlet pozisyonunu güçlendirmeye devam etmiş ve tâbi devletler üzerindeki otoritesini bu ülkelerin sözleşme çerçevesinde hareket etmeye devam etmesi için kullanmıştır. ABD'nin iç siyasi yapısı ise (Kongre, Başkan ve danışmanları, baskı grupları vb.) ilişkisel otoritenin tâbi devletler üzerinde nasıl kullanılacağı konusunda etkin aktörler olmuşlardır.

Daha önce de belirtildiği üzere, hâkim devlet ve tâbi devlet arasında kurulan her hiyerarşik ilişki kendine özgüdür, değişkendir ve sınırları yeniden çizilmektedir. Ancak, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile II. Dünya Savaşı sonrası kurduğu hiyerarşik ilişkinin benzer noktaları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın jeopolitik konumlarıdır. ABD için bu iki ülkenin Batı Bloku'nda yer alması SSCB'ye karşı Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun güvenliğini sağlaması açısından elzem hale gelmiştir. Türkiye ve Yunanistan da söz konusu yıllarda hem ekonomik açıdan yetersiz hem de askeri bakımdan SSCB karşısında savunmasızlardır. Yunanistan hem II. Dünya Savaşı'na girmiş hem de 1949 yılına kadar bir iç savaş

16 Uslu, a.g.e., s. 8; Makarios Druşotis, *Cunta ve Kıbrıs 1967-1970: Köfünye Krizi, İki Sui-kast, Bir Cinayet*, (Çev. Metin Bağrıaçık), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2010, s. 2-3.

g

Akademik
Bakış

123

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

yaşamış ve savaşı komünizm karşıtı sağcılar kazanmıştır. Yunan siyasetçiler açısından iktidarlarını sağlamlaştırabilmek için demokrasi söylemine ihtiyaç vardır. Türkiye ise her ne kadar II. Dünya Savaşı'na girmemiş olsa da iç dinamikleri nedeni ile demokratik sistemle temsil edilen dünyaya ait olmayı istemekte ve SSCB'den algıladığı tehdit nedeni ile savunmasız hissetmektedir. Dolayısıyla, her iki tâbi devlet de bu sözleşmeden kazanç sağlamaktadır. Bu kazancın ülkelere maliyeti ise dış işlerindeki bazı egemen haklarını ABD'ye devretmeleridir.¹⁷ ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Yardımları çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımları ile 1952 yılında bu ülkelerin ABD'nin güvenlik hiyerarşisinin en önemli garanti aracı olan NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)'ya girmeleri söz konusu sözleşmenin ürünleri olarak görülebilir. Sosyal sözleşmenin en önemli hedefi ise, bu ülkelerin SSCB etkisine girmesine engel olma ve anti-komünizmdir. Böylece, her iki ülkede de ABD'nin kurduğu ilişkisel otorite ve üzerinde anlaşılan sosyal sözleşmelerin sınırları dahilinde kalınmasında herhangi bir sorun ortaya çıkmamıştır. Bu ülkelerde sözleşmenin sınırlarını zorlayacak otonomi arayışına neden olabilecek ne bir lider ne lider dışı aktörlerin etkinliği (baskı grupları, kamuoyu vb.) ne ekonomik ve güvenlik ihtiyacında herhangi bir azalma (sıkı iki kutuplu sistemin varlığı) söz konusudur. Dolayısıyla, ABD'nin bu ülkelerin iç ve dış politikalarına açık veya gizli müdahalesine sebep olacak (Yunanistan'da seçim sistemine müdahale ilişkisel otoritenin meşrulaştırılması içindir) bir otonomi arayışı mevcut değildir.

ABD ve iki tâbi devlet arasında kurulan bahse konu bu denge 1954 yılında o dönem İngiltere'nin sömürgesi olan Kıbrıs'ın self determinasyon hakkını kullanma isteğinin Yunanistan tarafından BM (Birleşmiş Milletler)'ye getirilmesiyle bozulmaya başlamıştır. Kıbrıs adası çoğunluğunu Rumların ve önemli oranda da Türklerin oluşturduğu bir nüfusa sahiptir ve adadaki Rumların Yunanistan ile birleşme (Enosis) talebi, kısa sürede Yunanistan ve Türkiye gibi ABD ile bağı ve ortak çıkarları nedeni ile müttefik olan iki ülkenin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bu noktada, Kıbrıs Sorunu, ABD ve bu iki devlet arasındaki sözleşmeden kaynaklı dengeyi bozmuştur. Öncelikle Kıbrıs Sorunu, her iki ülke için de ABD'nin belirlediği Batı Bloku içindeki ortak hedefin (anti-komünizm ve SSCB karşıtlığı) dışında bir ulusal meseledir ve burada artık ulusal dış politika hedefi ortaya çıkmıştır. Yunanistan'ın kurulduğu 1828 yılından beri zaten ilgi alanı içinde tuttuğu ve kamuoyu hassasiyeti içeren Kıbrıs, Türkiye'de de 1955 yılından itibaren kamuoyunun en çok ilgilendiği dış politika sorunu haline gelmiştir.¹⁸ İkinci olarak, Kıbrıs Sorunu, Türk ve Yunan kamuoyundaki güvenlik tehdidi algısını ABD'nin hedeflediği SSCB'den birbirlerine karşı yöneltmelerine neden

17 Uslu, a.g.e, s. 87-102; Andreas Papandreu, *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, (çev. Mehmet Emin Yıldırım-Semih Koray) Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1977, s. 297.

18 Uslu, a.g.e, s. 55; İbrahim Özejder, "Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Girişinde Basın ve Diğer Etkenlerin Rolü", İstanbul Ü. SBE, İstanbul 1996 (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Çağrı Erhan-Ersin Embel "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", *Bilgi*, Sayı 72, s. 157.

olmuştur. Bu değişim hâkim devletin ilişkisel otoritesinin güvenlik garantisi üzerinden tâbi devletin nezdindeki meşruiyetini azaltmıştır. Üçüncü ve en önemlisi ise Kıbrıs, bu iki ülkenin ABD ile ilişkilerini etkileyen en önemli dış politika meselesi olmuştur. ABD'nin iki ülkeyi kendi belirlediği kurallar içinde sözleşme sınırları içinde tutmaya çalışması ve bu çerçevede Kıbrıs konusundaki müdahaleleri bu ülkelerde ABD'nin blok içi hedeflerinin sorgulanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu noktada, tâbi devletlerin otonomi arayışına girmesine neden olarak gösterilen üç temel değişimin ikisinin Kıbrıs Sorunu nedeni ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Kıbrıs nedeni ile ABD'nin politikalarını sorgulamaya başlayan lider dışı aktörlerin ve özellikle aynı zamanda bir seçmen kitlesi olan kamuoyunun varlık kazanmasıdır. Kıbrıs'ı ulusal bir mesele olarak gören kamuoyu ve kamuoyunun desteğini almaya çalışan muhalif parti ve gruplar Yunanistan'da 1960'tan (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması) Türkiye'de ise 1964'ten itibaren (Johnson Mektubu) ABD karşıtlığını beslemişlerdir. İkincisi bu değişimin bir sonucu olarak ABD'nin politikalarını eleştiren liderlerin her iki ülkede de ortaya çıkmaya başlamasıdır. Yunanistan'da 1963 yılında seçimleri kazanan George Papandreu ve oğlu Andreas Papandreu Kıbrıs özelinde ABD'nin talepleri dışında hareket etmiştir. Türkiye'de de ABD Başkanı Johnson'ın Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini önlemek için dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektuba ve 1970'li yıllarda ABD karşıtlığının lider bazında belirlemeye başlamasına (Bülent Ecevit hükümetleri) büyük oranda Kıbrıs Sorunu neden olmuştur. Ayrıca, 1960'lı yıllarda Soğuk Savaş'ta yumuşama dönemine girilmesi de bu iki ülkenin dış politika kararlarında ABD'ye güvenlik ve ekonomik bağımlılığını azalttığından daha rahat hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, Kıbrıs Sorunu, ABD-Yunanistan ve ABD-Türkiye arasındaki tâbi devletin otonomi arayışı ve bu arayışa hâkim devletin müdahaleler ile karşılık vermesi noktasında tetikleyici bir uyuşmazlık olarak ortaya çıkmıştır.

ABD'nin Kıbrıs Sorunu Çerçevesinde Yunanistan'a ve Türkiye'ye Müdahaleleri (1954-1960): Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması

1950 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Kıbrıslı Rumların uzun süredir devam eden Yunanistan'la birleşme talebini (Enosis) referandumuna sunmuş ve referandum sonuçları ile birlikte Kıbrıs'ı BM bünyesinde uluslararası bir sorun olarak gündeme getirmek için bir kampanya başlatmıştır. İlk aşamada İngiltere'nin tepkisinden çekinse de Yunan halkının talepleri ve enosisin Yunanistan'a sağlayacağı jeopolitik avantajlar 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs'ın self-determinasyon talebini BM'ye taşımasına neden olmuştur. Bu noktada, Kıbrıs Sorunu'nun BM'ye taşınması yolu ile Yunanistan tarafından uluslararası hale getirildiği ve nihayetinde Batı Bloku içindeki üç devletin arasındaki meseleye ABD'nin katılmak zorunda kaldığını söylemek müm-

göz

Akademik
Bakış

125

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

kündür.¹⁹ Bu açıdan değerlendirildiği zaman, tâbi devletlerin meseleyi ulusal çıkarlar çerçevesinde sözleşme dışı bir eksende benimsediği, başka bir deyişle ABD'nin önceliklerinden ayrılarak otonomi arayışı başlattığı düşünülebilir.

ABD'nin 1950'li yıllarda meseleye ilişkin temel endişesi ise Kıbrıs meselesinin NATO üyesi üç devletin ilişkilerini bozması, Batı Bloku'nu SSCB'ye karşı zayıf göstermesi ve SSCB'nin meseleye dahil olması ihtimalidir.²⁰ Dolayısı ile ABD'nin Kıbrıs konusundaki temel stratejisi her üç ülkenin de istediğinin dışında bir ara formül bulmak ve bu formülü İngiltere'den ziyade meseleyi ulusallaştıran Türkiye ve Yunanistan'a kabul ettirmek olmuştur. Böylece ABD'nin meseleye ilişkin ilk müdahalesi iki ülkenin dış politika gündemlerini kendi sistemsel çıkarları için manipüle etmesidir. 1950'li yıllarda Kıbrıs'a yönelik oluşan kamuoyu henüz ABD karşıtı olmaktan uzak ve liderler de ABD yanlısı bir pozisyonda olduğu ve mevcut uluslararası iki kutuplu sistemin en sert dönemleri yaşandığı için ne Türkiye ve Yunanistan ABD'ye doğrudan karşı çıkmış ne de ABD iç politik müdahalelere yeltenmiştir. 1958 yılına gelindiğinde ABD'nin desteklediği formül, üç ülkenin de garantör olduğu, hem Rumların hem de Türklerin yönetiminde söz sahibi olacağı, bağımsız ancak ne Yunanistan'ın enosis isteğini ne de Türkiye'nin taksim isteğini içeren bir Kıbrıs'tır. Bu formül, 1959 yılında Londra ve Zürih'te imzalanan anlaşmalar ile resmîyet kazanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılında kurulmuştur.²¹ Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti, her ne kadar taksimi içermese de Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyecek bir olumsuzluk ortaya çıkmamıştır. Hatta sadece anlaşmalarda imzası bulunan DP hükümeti için değil, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrası iktidara gelen hükümetler için de Kıbrıslı Türklerin kazanımlarını (ayrı ve eşit toplum, askeri müdahale imkanı, hakların korunması ve desteklenmesi) korumak hep baskın bir strateji olmuştur.²² Bu nedenle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik ABD müdahalesi Türkiye açısından bir otonomi arayışına neden olmamıştır. Türkiye'nin otonomi arayışları, 1964 yılında Kıbrıslı Türklerin kazanımlarını korumak için adaya müdahale etme isteğinin ABD tarafından engellenmesi ile başlamıştır.

Ancak Yunanistan açısından ABD'nin bu ilk müdahalesinin olumsuz etkileri Türkiye'nin aksine oldukça belirgindir. Meseleyi ABD'nin isteği dışında BM'ye taşıyarak ABD ile arasındaki sosyal sözleşmenin sınırlarını zorlayan ve ABD'yi meselenin içine ilk çeken adımı atan Yunanistan, ABD müdahalesine de ilk tepkiyi veren ülke olmuştur. Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini engelleyen ABD'nin Yunan kamuoyundaki popülaritesinin azal-

19 Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Bülent Şener, "1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 103, Sayı: 205, 2013, s. 2-4.

20 Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 35.

21 Şener, a.g.e., s. 4-5.

22 Uslu, "Türk-Amerikan İlişkilerinde.....", s. 36-38.

dığı, Yunanistan'ı destekleyen SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinin sempati kazandığı dönemin ABD yetkililerinin raporlarında dile getirilmiştir.²³ Yunan hükümeti, Zürih Anlaşmalarının imzalanması için Kıbrıslı Rum lider Makarios ve EOKA lideri Grivas'a baskı yapmış olmakla birlikte kamuoyunda Kıbrıs nedeni ile beliren ABD karşıtlığından da nasibini almıştır. Sağ muhalefet, Kıbrıs konusunda ABD'nin taleplerini kabul eden ve Londra ve Zürih Antlaşmalarını imzalayan Karamanlis'i NATO ve Amerikalıların çıkarları uğruna Helenizm davasına ihanet ettiği için eleştirmiş ve yeni bir ittifak arayışı içine girerek Georgios Papandreu'nun Merkez Birliği'nde birleşmiştir.²⁴

ABD'nin Kıbrıs Sorunu çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'a 1954-1960 yılları arasındaki müdahalesini değerlendirdiğimiz zaman, müdahalenin nedeninin Kıbrıs meselesinin Yunanistan ve Türkiye tarafından ulusal bir dış politika konusu haline getirilerek ABD ile aralarındaki sosyal sözleşmenin ortak hedefinden uzaklaşmaları ve bu hedefe zarar verme potansiyelinin doğması olduğunu söylemek mümkündür. İki NATO ülkesinin sözleşme dışı bir mesele nedeni ile karşı karşıya gelme ihtimali, NATO ve Batı Bloku'nun zayıflama ve SSCB'nin meseleye dahil olma potansiyeli ABD'yi meseleye müdahale etmeye zorlamıştır. Ancak bir kere otonomi arayışı ve müdahale süreci başladığında bu sürecin etkileşerek devam ettiği görülmektedir. ABD'nin meseleye müdahalesi Yunanistan nezdinde ABD'nin mevcut ilişkisel otoritesinin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuş ve bu sorgulama önce Yunanistan'ın daha sonra ise ABD'nin farklı müdahaleleri ile Türkiye'nin otonomi arayışlarını artırmıştır.

1960-1975 Yılları Arasında ABD'nin Kıbrıs Sorunu Çerçevesinde Türkiye'ye ve Yunanistan'a Yönelik Müdahaleleri (1960-1975)

Kıbrıs Sorunu Çerçevesinde ABD-Yunanistan İlişkilerinde Otonomi Arayışı-Müdahale Ekseni

1960-1963 yılları arasında Yunanistan'da Kıbrıs nedeni ile oluşan ABD karşıtlığı giderek artmıştır. İktidarda olduğu 1955-1963 yılları arası dönemde Karamanlis'in Kıbrıs konusundaki ABD yanlısı tutumu popülaritesini büyük oranda azaltmıştır. George Papandreu ve oğlu Andreas Papandreu'nun 1960'ların başında gelişen ABD'ye karşı siyasi tutumun başlıca katalizörleri olması ise otonomi arayışının iç dinamiklerinden olan ABD karşıtı liderlik ve lider dışı aktörlerin dış politikada etkin hale gelmesine örnek olmuştur. George Papandreu'nun başını çektiği Merkez Birliği, Şubat 1964 seçimlerinde %53 oy alarak iktidara gelmiştir. Aslında aşırı sol ile bir bağlantısı olmayan ve merkez kanatta yer alan George Papandreu'nun dayandığı en önemli nokta, Kıbrıs konusunda Makarios'un desteklenmesidir. George Papandreu hü-

23 Louis Klaveras, "Were the Eagle and the Phoenix Birds of a Feather? The United States and the Greek Coup of 1967", *Discussion Paper No. 15*, Hellenic Observatory-European Institute London School of Economics, London 2004, s. 4-5.

24 Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, (çev. Dilek Şendil) İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 187-189.

gazi

kümeti kurduğu sırada Kıbrıs meselesi de yeniden alevlenmiştir. 1963 yılında Makarios'un Kıbrıs anayasasını değiştirmek istemesi, Türkiye'nin buna karşı çıkması, akabinde Aralık 1963'te Kıbrıslı Türklere yapılan saldırılar ve Türkiye'nin adaya müdahale etmek istemesi Papandreu'nun bütün bu gelişmelere yönelik bir tavır almasını gerektirmiştir. Dolayısıyla, Kıbrıs ile ilgili Yunan kamuoyunun hassasiyetini kullanan ve bu konuda ABD karşıtı bir tutum sergileyen Papandreu, hükümeti devraldıktan 9 gün sonra 25 Şubat 1964'te Makarios'a Yunan ulusu ve hükümetinin Kıbrıs'la dayanışma içinde olduğunu bildiren bir mesaj yollamış ve askeri koruma taahhüdünde bulunmuştur. Andreas Papandreu'ya göre, George Papandreu'nun bu yaklaşımı ABD'nin Kıbrıs politikasına oldukça ters olduğu için ABD, Yunan iç politikasına müdahale etmiştir.²⁵

ABD ve Papandreu'nun ilk karşı karşıya geldiği nokta, 1964'teki Kıbrıs krizine arabuluculuk yapmaya çalışan Dean Acheson'un hazırladığı planlar olmuştur. Acheson Planı ve versiyonlarının temel özelliği Türkiye'ye belli bir toprak parçası vererek adanın Yunanistan ile birleşmesini içermesidir. Burada önemli olan elbette ki ABD'nin hâkim devlet olarak krizi kendi kontrolünde ve NATO çerçevesinde çözmek ve SSCB ile yakınlaşan Makarios'u ve Kıbrıs solunu etkisiz hale getirme isteğidir. Planı sunarken ayrıca ABD Başkanı Johnson, çözüm olursa ABD'nin Yunanistan'ın iktisadi kalkınma programını desteklemeye hazır olduğunu açıklayarak bir ekonomik garanti ile Yunanistan'ı sözleşme sınırları dahiline geri çekmek istemiştir. Ancak Papandreu planı reddettiği gibi ABD'nin rahatsızlık duyduğu Makarios'a karşı herhangi bir adım atmayacağını da belirtmiştir. Böylece 1964 Krizi, ABD hükümetini, Yunanistan'daki Papandreu hükümeti ve Kıbrıs'taki Makarios hükümetiyle karşı karşıya getirmiştir. Bunun dışında ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini bir daha engellemeyeceğini söyleyerek Yunan yetkilileri çeşitli platformlarda tehdit ederek otoritesinin sınırlarını da zorlamıştır.²⁶ Yunanistan'da ise sağcı basından Andreas Papandreu'ya Kıbrıs anlaşmazlığındaki rolü nedeniyle bir dizi sert saldırı başlamıştır. Mayıs 1965'e gelindiğinde, Andreas Papandreu, EOKA lideri General George Grivas tarafından, kendilerine aspida (kalkan) adını veren bir grup subay tarafından iddia edilen bir askeri komploya dahil edilmiştir. Aspida Davası, Yunan hükümetindeki karşıt güçleri gün yüzüne çıkarmış ve kral tarafından Papandreu hükümetinin düşürülmesi ile sonuçlanmıştır. 1965-1967 yılları arası Yunanistan siyasi bir istikrarsızlığa sürüklenirken, Yunan siyasetinde etkin olan kraliyet ailesi ve ordunun ABD'nin desteği ile Papandreu'lara karşı darbeyi de içeren girişim çabaları ortaya çıkmıştır.²⁷ 21 Nisan 1967 tarihinde Albaylar Cuntası Yunanistan'da yönetime el koymuş ve 1974 yılına kadar askeri bir diktatörlükle Yunanistan'ı yönetmiştir.

ABD'nin doğrudan askeri darbeyi organize ettiği ve desteklediği söy-

25 Papandreu, a.g.e, s. 165-169.

26 Stern, a.g.e., s. 18-19; Papandreu, a.g.e, s. 176.

27 Stern, a.g.e, s. 33, 38-39; Papandreu, a.g.e., s. 182-183.

lenemese de darbe girişimine ilişkin önlem almadığı, sert bir uyarıda bulunmadığı ve darbeyi gerçekleştiren cuntanın sonrasında ABD'nin Kıbrıs politikasına paralel bir tutum sergilediği düşünüldüğünde en azından darbeye göz yumma ve darbeciler ile iyi ilişkiler kurma stratejisi izlediği söylenebilir.²⁸ Darbe, ABD'nin ilişkisel otoritesini güçlendiren bir liderliğin iktidara gelmesine ve otonomi arayışlarının frenlenmesine vesile olmuştur. Nitekim Askeri Cunta'nın lideri Papadopoulos, iktidarı ele alır almaz Türkiye ile Acheson Planı temelinde Kıbrıs için görüşmelere başlamış ve ABD'ye Kıbrıs Sorunu'nda uzlaşma isteyen tarafın Yunanistan olduğu mesajını vermek istemiştir.²⁹ Ayrıca, Cunta, 1967 yılında Orta Doğu'da başlayan Arap-İsrail savaşında ABD'nin Yunanistan'daki üs ve tesislerini kullanmasında herhangi bir sakınca olmadığını belirtmiştir.³⁰

Cunta ile ABD arasında görünürdeki ambargo ve diplomatik ilişkileri askıya alma manevralarının arka planında Kıbrıs konusunda belirgin bir işbirliği göze çarpmaktadır. Uslu'ya göre, Albaylar Cuntası'nın bağlantısızlar hareketinin liderlerinden olması ve SSCB ile yakın ilişkiler kurması nedeniyle ABD'nin rahatsız olduğu Makarios'u tasfiye etme çabası içine girmesi ve nihayetinde Temmuz 1974'te Makarios'u devirmek için Kıbrıs'a askeri darbe gerçekleştirmesi ABD'nin bilgisi dahilindedir.³¹ Bu noktada, hem Yunan askeri cuntasının iktidara gelmesi hem de bu yönetimin Kıbrıs'ta uzlaşmaz olarak görülen Makarios'u devirmeye çalışması doğrudan ABD'nin müdahalesi olarak değerlendirilmemekle birlikte bu gelişmelerden haberdar olunması ve göz yumulması da bir çeşit müdahale olarak düşünülebilir. Söz konusu bu değişimler ABD'nin hâkim devlet çıkarlarına yarar sağlamıştır.

Ancak bahse konu gelişmelerin aynı zamanda yeni bir otonomi arayışı başlattığı görülmektedir. Özellikle dönemin ABD Başkanı ulusal güvenlik

28 ABD'nin askeri darbelerdeki rolü genel bir tartışma konusudur. Klarevas'a göre pek çok Yunan, 21 Nisan 1967'de meydana gelen olaylardan ABD'yi sorumlu tutmaktadır, ancak bu konuda açık ve inandırıcı bir kanıt bulmak zordur. Klarevas, a.g.m., s. 7. Stern'e göre, darbeyi yapanlar CIA tarafından finanse edilen, organize edilen ve danışmanlık hizmeti verilen KYP'nin askeri istihbarat bürokratlarıydılar ve bir darbe girişimi olacağından 1966 yılından itibaren CIA'nin haberi vardı. Stern, a.g.e., s. 18-19. Papandreu'ya göre ise CIA gözetimindeki Albaylar Cuntası tarafından gerçekleştirilen darbe, CIA'nin Avrupa'daki ilk başarılı askeri hareketi olmuştur ve ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Papandreu, a.g.e., s. 11, 32.

29 Albaylar Cuntası, ABD ile arasındaki hiyerarşik ilişkiyi sınırları içerisinde tutmaya çalışırken, iç politikadaki muhalefete karşı ise farklı bir yol izlemiş ve 1967 Kıbrıs Krizi başta olmak üzere "enosis"ten vazgeçilmediği mesajını Yunan kamuoyuna vererek iç politikada da meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Bülent Şener, "1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukukî Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diploması Uygulaması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/31, 2020, s. 271-304.

30 George S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, AEI-Hoover Policy Studies, Washington DC 1972, s. 123; Emre Feyzi Çolakoğlu, "NATO'nun Güneydoğu Kanadında ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'la İlişkileri (1960-1967)", Ankara Ü. SBE, Ankara 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 76; Vassilis K. Fouskas "Uncomfortable Questions: Cyprus, October 1973-August 1974", *Contemporary European History*, Sayı: 14, No. 1, 2005, s. 46.

31 Uslu, "Türk-Amerikan ilişkilerinde...", s. 245.

danışmanı ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in etkisiyle Yunan cuntasının Kıbrıs'taki darbeden sorumlu olduğu yönünde herhangi bir imada bulunulmaması, olayın Kıbrıs'ın bir iç işi olarak görülmesi ve Makarios'un eski konumuna gelmesinin istenmemesi ABD karşıtlığını Yunanistan'da daha da artırmıştır. Nihayetinde Türkiye, Kıbrıs'a yönelik müdahalenin ikinci safhasını başlattığında, Karamanlis'in liderliğinde kurulan Yunan hükümeti derhal Yunanistan'ın NATO'nun askeri yapısından çekildiğini, ancak ittifakın siyasi faaliyetlerine katılmaya devam ettiğini açıklamış ve Yunan halkının ABD tarafından ihanete uğramış hissettiğini söylemiştir.³² Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi ABD'nin müdahalelerine karşı oldukça güçlü bir otonomi arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, ABD ve Yunanistan arasında kurulan hiyerarşik ilişkinin en önemli güvenlik garantisi NATO'dur ve ilişkinin güvenlik ayağı en azından tâbi devlet için kırılmış ve ortak tehdit algısı SSCB'den Türkiye'ye yön değiştirmiştir.³³ Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, NATO'nun askeri kanadından çıkışın Yunanistan'ın ABD ile hiyerarşik ilişkisini tamamen sonlandırmaktan ziyade aralarındaki sözleşmenin maksimum sınırını zorlama girişimi olarak okunması gerektiğidir. Öncelikle Yunanistan NATO'dan tamamen çıkmamış ve siyasi kanadında yer almaya devam etmiştir. İkincisi, dış politikada soğuk savaştaki yumuşama döneminin de etkisi ile daha bağımsız tercihlere sahip olmuş, ancak SSCB ve Doğu Bloku ya da Varşova Pakti gibi oluşumlara katılmamıştır. Üçüncü ve son olarak, 1955-1963 yılları arasında ABD yanlısı bir lider olan ve anti-komünist kanatta yer alan Karamanlis 1974 yılında yeniden iktidara gelmiş ve 1975 yılında ABD ile ilişkileri yeniden ele almıştır. Bu çerçevede, Temmuz 1974'te askeri rejimin çöküşünden sonra birbirini izleyen Yunan hükümetleri Yunanistan-ABD ilişkilerinin doğasını yeniden değerlendirmiş ve yeniden tanımlamış, yüksek hiyerarşik yapıdan daha dengeli bir hiyerarşik ilişkiye geçilmiştir.³⁴ Karamanlis en fazla Avrupa Toplulukları'na üyelik sürecinin hızlandırılması politikası ile hem ülkede demokrasinin konsolidasyonuna katkı sağlamış, hem de ABD karşısında güvenlik ve ekonomik destek açısından yeni bir hiyerarşik ilişki alternatifi yaratmıştır (Kaloudis, 2008: 39). Ancak Avrupa Toplulukları'nın ABD'nin Batı Bloku'ndaki liderliğine doğrudan bir hiyerarşik alternatif değil, bu liderlik ile işbirliği halinde bir yapı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sonuç olarak Ekim 1980'de Yunanistan NATO'nun askeri kanadına yeniden katılmış ve ABD'nin iktidarda görmek istemediği Andreas Papandreou Ekim 1981'de iktidara geldiğinde bile ABD-Yunanistan ilişkileri her iki taraf için de

32 Antonis Klapsis, "From Dictatorship to Democracy: US-Greek Relations at a Critical Turning Point (1974-1975)", *Mediterranean Quarterly*, Sayı: 22, No: 1, 2011, s. 63, 68.

33 Christos Kassimeris, "Greek Response to the Cyprus Invasion", *Small Wars & Insurgencies*, Sayı 19, No: 2, 2008, s. 259.

34 George Kaloudis, "The Influence of The Greek Diaspora On Greece And The United States", *International Journal on World Peace*, Sayı: 25, No: 3, 2008, s. 37; John Sakkas, "The Greek Dictatorship, the USA and the Arabs, 1967-1974", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Sayı: 6, No: 3, 2004, s. 257.

önemli olmaya devam etmiştir.

Kıbrıs Sorunu Çerçevesinde ABD-Türkiye İlişkilerinde Otonomi Arayışı-Müdahale Etme Eksenini

Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de 27 Mayıs 1960 tarihinde bir askeri müdahale olmuş ve müdahalenin ABD'nin isteği dahilinde olup olmadığı ilerleyen yıllarda tartışma konusu haline gelmiştir. Genel kanı, Menderes Hükümeti'nin 1950'li yılların sonlarında SSCB ile yakınlaşmasının ABD'yi rahatsız etmekle birlikte, ABD'nin müdahalede doğrudan bir etkisi olmadığı şeklindedir.³⁵ Darbe sonrası askeri rejim ve sonrasında yapılan seçimlerde iktidara gelen Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı İsmet İnönü ise ABD yanlısı bir politika izlemeye devam etmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürmesi ve Kıbrıs Türklerinin anayasal haklarının korunmasını dış politika stratejisi olarak benimsemişlerdir. Bu çerçevede, 1960 darbesinden, 1963'ün son günlerinde başlayan Kıbrıs krizine kadar geçen süreç, Türk-Amerikan ilişkilerinde gözle görülür bir kırılmanın yaşanmadığı ve herhangi bir müdahale-otonomi ekseninin ortaya çıkmadığı bir döneme işaret etmektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un Kasım 1963'te Kıbrıslı Türklerin yönetsel haklarını içeren anayasanın bazı maddelerini değiştirmek istemesi, Kıbrıslı Türklerin bu değişiklik talebine karşı çıkması ve 21 Aralık 1963'te "Kanlı Noel" olarak adlandırılan günde EOKA-B mensubu Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türk köylerine saldırması sonrası azalan ve artan ivmelerle zamana yayılan krizin son aşamasında³⁶ İnönü hükümeti Kıbrıs'a müdahale yönünde bir karar almıştır. Ancak müdahale, aynı yıl dönemin Amerikan Başkanı Lyndon Johnson tarafından gönderilen mektup ile engellenmiştir. Johnson Mektubu, Türkiye'nin dış politikasındaki egemen haklarını kısıtlamakta ve Batı Bloku içinde yer aldığı için kendisine sağlanan yardım ve desteklerin bu hakkını kullanırken işlevsiz hale geldiğini gözler önüne sermektedir. Mektuba göre, her ne kadar Türkiye'nin Garanti Anlaşması'na göre adaya müdahale hakkı olsa da, bu hakkı ABD'ye danışmadan ve ABD'nin izni olmadan kullanamayacaktı. Müdahalenin Türkiye-Yunanistan arasında bir savaşa sebep olması ihtimali nedeni ile Türkiye bu izni alamayacak ve eğer müdahale nedeni ile SSCB Türkiye'ye saldırırsa NATO müttefikleri Türkiye'ye yardıma gelmeyecekti. Ayrıca, ABD-Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar nedeni ile ABD'nin izni olmadan Türkiye müdahaleyi gerçekle-

35 Detaylı bilgi için bkz. Murat Kasapsaraçoğlu, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'de Yapılan Askeri Darbeler ve ABD", *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, Sayı: 19, No: 3, 2020, s.1342-1356; Bayram Akça ve Sinan Kıyanç, "CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Cilt: 11, Sayı: 36, 2018, s.528-564.

36 1963-1964 olayları Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıslı Türklerin gettolara sıkıştırıldığı, haklarının kısıtlandığı, saldırılara uğradığı ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye'nin aldığı askeri hareket kararına kadar belli zamanlarda bu saldırıların tekrarlandığı dönemin ilk aşamasıdır. 1963-64 krizi için bkz. Ahmet Tolgay, *Kanlı Noel: Kıbrıs Türkü'nün Ateşle Sınırı*, Kastaş Yayınları, İstanbul ?; Şener, "1963-1964 Kıbrıs Krizi...."; Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1963-1973)*, C. 3, ?, ?; Makarios Druşotis, *Kıbrıs 1963-1964 İlk Bölünme* (Çev. Ali Çakıroğlu), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2008.

tirirse, Türkiye ABD tarafından verilen silahları da kullanamayacaktı.³⁷

Johnson Mektubu hâkim devletin otorite suistimalinin en önemli örneklerinden bir tanesidir. Hâkim devlet ve tâbi devlet arasında yapılan sözleşme ve oluşan ilişkisel otoritenin yarattığı hiyerarşi temelde güvenlik ve ekonomik olmak üzere iki çerçevede devam etmektedir. Mektup, ilişkisel otoritenin tâbi devlet tarafından kabulünü sağlayan ve tâbi devletin dış politikaya ilişkin egemen haklarının bir kısmını hâkim devlete devretmesine yol açan güvenlik hiyerarşisini neredeyse ortadan kaldırmaktadır. ABD tarafından “SSCB tehdidine karşı” Türkiye’ye verilen silahların Türkiye tarafından Kıbrıs’a müdahale için kullanması ve bu nedenle SSCB’nin Türkiye’ye saldırması halinde ABD’nin ve NATO’nun yardıma koşmayacağı tehdidi iki açıdan güvenlik hiyerarşisini Türkiye’nin gözünde önemsiz hale getirmiştir: Birincisi hiyerarşik yapının ortak tehdidine karşı güvencesiz bırakılmak, ikincisi ise ulusal bir meselede egemen hakkını kullanamamak.

Başbakan İsmet İnönü’ye yazılan mektup sonrası İnönü’nün sorunun çözümü için Washington’a gitmesi ve görüşmelerden eli boş dönmesi de ABD’ye ilişkin hayalkırıklığı daha da artırmıştır. Böylece, Türkiye ilk defa ABD ile olan sözleşmesini tartışmaya açarak, iç ve sistemsel değişimlerin de etkisi ile bir otonomi arayışı içine girmiş ve bu çerçevede 1965’te NATO Çok Tarafli Deniz Gücüne (MLF) katılmayı reddetmek, 1967-74 yılları arasında ABD’den haşhaş ekiminin yasaklanmasına yönelik gelen talepleri geri çevirmek, 1965-75 döneminde U-2 uçuşlarını yasaklamak ve 1974’te ABD’nin itirazlarına rağmen Kıbrıs’a müdahale etmek gibi ABD’nin taleplerinden bağımsız bir dış politika arayışına girmiştir.³⁸ Ayrıca, Johnson Mektubu, Türkiye’deki sol hareketlerin anti-emperyalizm temelindeki anti-Amerikancı bakışının kamuoyu nezdinde taraftar kazanmasını sağlamış, bu durum Bülent Ecevit gibi ABD’ye tezat politikalar yürütme konusunda kararlı liderlerin iktidara gelmesinin önünü açmış, hatta Süleyman Demirel gibi ABD karşıtı olmayan sağcı siyasetçileri bile ABD ile yapılmış olan anlaşmaların yeniden ele alınmasını talep etme noktasına getirmiştir.³⁹ Kıbrıs’taki 1967 Krizi ve Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesinin yine ABD tarafından engellenmesi de Türkiye’de anti-Amerikan kamuoyunun yeniden harekete geçmesine ve gösteriler düzenlenmesine neden olmuştur.⁴⁰ Bu noktada tâbi devletten kaynaklı otonomi arayışları olarak nitelendirilen hâkim devletten bağımsız hareket etme arzusundaki liderler, otonomiye artırma eğilimi içinde olan muhalif gruplar ve kamuoyu/medya gibi faktörlerin hepsinin ABD-Türkiye ilişkileri örneğinde Kıbrıs Sorunu’nda birleştiği görülmektedir.

Türkiye’nin söz konusu otonomi arayışına karşı ABD’nin Kıbrıs ko-

37 İbrahim Bozkurt, “ABD’nin Kıbrıs Politikası ve Türk Kamuoyu (1950-1964) (Johnson Mektubu’na Kadar)”, *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, 2008, s. 176.

38 Taş Yetim, “Amerikan Hiyerarşisi...”, s. 133.

39 Fouskas, a.g.m., s. 48; Süha Bölükbaşı, “The Johnson Letter Revisited”, *Middle Eastern Studies*, Sayı: 29, No: 3, 1993, s. 505-506.

40 Fiona B. Adamson, “Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis”, *Political Science Quarterly*, Sayı: 116, No: 2, 2001, s. 286-287.

nusundaki tavrı ise önemli bir değişikliğe uğramamıştır. ABD'nin en önemli amacı, NATO üyesi olan Yunanistan ve Türkiye'nin savaşmasını engellemek, Kıbrıs'ta SSCB'ye yakın duran Makarios'u etkisizleştirmek ve Kıbrıs'ı Acheson Planı temelinde çözüme kavuşturarak SSCB'nin soruna müdahil olmasını önlemektir. Bu çerçevede, daha önce belirtildiği üzere Yunanistan'da Makarios yanlısı Papandreu'ların etkisini kırıp Askeri Cunta'yı Kıbrıs'ta ABD'nin isteği doğrultusunda hareket ettirirken, Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine ise ABD sert bir karşı koyuş içinde bulunmamıştır. Bunun üç nedeni bulunmaktadır: Öncelikle Yunan Askeri Cuntası'nın Makarios'u devirip Sampson'u iktidara getirmesi Garanti Anlaşması'nın kurduğu düzenin değiştirilmesiydi ve Türkiye anlaşmadan doğan hakları nedeni ile bu müdahaleyi gerçekleştirmişti. İkinci neden, Türkiye'nin ABD'nin yeni bir müdahalesi ile Batı Bloku'ndan daha fazla uzaklaşabileceği endişesidir.⁴¹ Üçüncü ve son olarak da Türkiye'nin müdahalesi sonrası Yunanistan'da Askeri Cunta devrilmiş ve yeni yönetim Türkiye'ye savaşa varan bir tepki göstermemiştir. Böylelikle her ne kadar engellemeye çalıştığı müdahale gerçekleşmiş olsa da ABD daha önce belirtilen hedeflerinin hepsine ulaşmıştır (İki ülke arasında savaş çıkması, Makarios'un etkisiz hale getirilmesi, SSCB'nin soruna müdahil olmasının engellenmesi).

Ancak ABD'nin hem ABD Kongresi hem de Yunan diasporasının etkisi nedeni ile müdahaleye hiç tepki göstermemesi de iç politikasında ve Yunanistan ile ilişkilerinde bir kopma noktası haline gelebileceği için ABD hareketin ilk safhasında Türkiye'ye kısmi bir baskı uygulamaya karar vermiş ve Türkiye'ye fiili/de facto silah ambargosu uygulamıştır. Görüldüğü üzere, hâkim devletin güvenlik ve ekonomik hiyerarşideki en önemli baskı araçlarından olan ambargo işletilmeye çalışılmış, ancak bu müdahale Türkiye'yi hareketin ikinci safhasından vazgeçirememiştir. Bu kapsamda hareketin ikinci safhası Türkiye'nin ABD'ye karşı otonomi arayışının en büyük göstergelerinden biri olmuştur. ABD'nin bu duruma tepkisi ise ilkinden daha sert olmuş ve ABD Senatosu 5 Şubat 1975'te ambargo kararı almıştır.⁴² Daha önce de belirtildiği üzere, tâbi devletin otonomi arayışlarına hâkim devletin müdahaleleri tâbi devletteki otonomi arayışına neden olan unsurları daha da artırmaktadır. Dolayısı ile ABD'nin Türkiye'ye yönelik ambargo kararı anti-Amerikan kesimleri daha da bileylemiş ve Türkiye'deki otonomi arayışı devam etmiştir (Haşhaş ekimi meselesi, 1975'te ABD üs operasyonlarının askıya alınması). Sonuç olarak, Türkiye ve ABD arasındaki söz konusu otonomi arayışı-müdahale eksenini, tıpkı Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de ABD ile yapılan sözleşmenin sonlandırılmasını içermemiş, sadece ilişkinin ve ilişkiyel otoritenin yeniden tanımlanmasını gündeme getirmiştir. ABD ambargoyu 1978 yılında kaldırmış, ilişkiler hiçbir zaman tam olarak kopmamış ve Türkiye, SSCB ile bir hiyerarşik ilişki içerisine girmemiştir.

41 Taş Yetim, "Amerikan Hiyerarşisi...", s. 178-179.

42 Taş Yetim, "Amerikan Hiyerarşisi...", s. 180-181.

göz

Akademik
Bakış

133

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

Sonuç

Bu çalışmada hiyerarşi teorisinin argümanları çerçevesinde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile arasındaki hiyerarşik ilişkinin yeniden tanımlanmasına neden olan tetikleyici bir uyuşmazlık olarak Kıbrıs Sorunu ele alınmıştır. 1954-1975 yılları arasında Yunanistan'ın ulusal bir mesele olarak gördüğü Kıbrıs Sorunu'nu BM'ye taşıması ile başlayan otonomi arayışı, 1975 yılına kadar hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin ABD ile arasındaki hiyerarşik ilişkide bir otonomi arayışı-müdahale döngüsü yaratmıştır. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren ABD'nin Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Türkiye üzerindeki müdahalelerinin kapsamı ve niteliği farklılık arz etmiştir. Bunlar, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ABD karşıtı liderlikleri ve grupları bertaraf etme isteği içinde söz konusu liderliklere karşı askeri müdahaleleri destekleme ya da en azından göz yumma (Yunanistan'da Albaylar Cuntası'nın 1967'deki askeri darbesi ve 1974 yılında Askeri Cunta'nın Makarios'a karşı darbe girişimi), Türkiye'nin ise Kıbrıslı Türklerin kazanımlarını korumak için adaya müdahale hakkını kullanmasını engellemeye çalışma (1964 Johnson Mektubu) şeklinde cereyan etmiştir. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye'yi kendi istekleri doğrultusunda birbirine karşı tehdit olarak kullanması da (Yunanistan'ı Türkiye'nin müdahalesine engel olmamak ile tehdit etmek) ABD'nin müdahale yöntemlerinden birisi olmuştur. ABD bu müdahalelerini 1967 yılında Askeri Cunta'ya karşı ABD Kongresi'nin talebi üzerine üç yıllık bir askeri ambargo, 1974 yılındaki Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşı da -yine ABD Kongresi ve Yunan diasporasının etkisi ile- üç yıllık bir silah ambargosu ile pekiştirmiştir. Bu müdahalelerin en önemli nedeni ise Kıbrıs Sorunu'nu ABD'nin inisiyatifinde ve NATO çerçevesinde, SSCB'nin ve BM'nin müdahil olmadığı bir ortamda ve Yunanistan ve Türkiye arasında savaş çıkmasına engel olacak şekilde çözebilmektir. Ancak her müdahale ABD'ye söz konusu iki ülkenin otonomi arayışlarını artırmaları olarak yansımış ve 1964-1967 yılları arasında Papandreu'ların ABD taleplerini reddetmesi, 1975 yılında Türkiye'nin ABD askeri üslerini kapatması bu arayışların birer sonucu olmuşlardır. Sonuç olarak bu döngü söz konusu ülkeler ve ABD arasındaki sözleşmenin sınırlarını zorlayan ve sözleşmenin yeniden tanımlanmasını sağlayan bir süreci başlatmıştır.

Ancak söz konusu süreçte ne ABD ne de Yunanistan ve Türkiye mevcut hiyerarşi ilişkisinin dışına çıkmaya çalışmıştır. Daha ziyade ortaya çıkan uyuşmazlığı Yunanistan ve Türkiye ilişkisinin sınırlarını kendi ulusal çıkarları doğrultusunda esnetmeye çalışmış, buna karşılık ABD söz konusu sınırları kendi sistemsel çıkarları için sıkı tutma yoluna gitmiştir. Bunu yapabilmek için de bahse konu ülkelere farklı müdahalelerde bulunmuştur. Bu noktada hiyerarşik ilişkinin bozulmamasının nedenleri üç farklı düzeyde açıklanabilir. Sistemsel düzeyde bakıldığında, Soğuk Savaş'ın 1960 sonrası yumuşama evresinde Türkiye ve Yunanistan'ın otonomi arayışlarına ABD tarafından belli bir yere kadar izin verilmiş ama uyuşmazlık Batı Bloku'nu parçalama

ihtimalini ortaya çıkarınca müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Dış ve iç politik düzeyde ise her ne kadar Türkiye ve Yunanistan otonomi arayışının tetikleyicisi Kıbrıs Sorunu'nu merkeze almış olsalar da hala devam eden güvenlik ve ekonomi alanındaki ihtiyaçları ilişki dışına çıkmalarına izin vermemiştir. Günümüzde ise ilgili ülkeler arasındaki bahse konu hiyerarşik ilişkinin ABD'nin liderliğinin devam etmesi sebebi ile Soğuk Savaş bitmesine rağmen hala sürdüğü ve farklı krizlerde (S-300 Krizi, S-400 Krizi, Kardak Krizi vb.) yeniden bir otonomi arayışı-müdahale döngüsünü tetiklediği söylenebilir.

Kaynaklar

- ADAMSON, Fiona B., "Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis", *Political Science Quarterly*, 116/2, Yaz 2001, s. 277-303.
- AKÇA, Bayram, KIYANÇ, Sinan, "CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 11/34, 2018, s.528-564.
- ALLEN, Michael A., FLYNN, Michael E., DUSKY-ALLEN, Julie Van, "Regions of Hierarchy and Security: US Troop Deployments, Spatial Relations, and Defense Burdens", *International Interactions*, 43/3, 2017, s. 397-423.
- BALCI, Ali, MADAKBAŞ, G. E., "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15/55, Aralık 2018, s. 77-98.
- BALCI, Ali, KÜÇÜKBOZ KARAFİL, D., "Hiyerarşi Teorisi ve İkincil Devletlerin Otonomi Arayışı", Murat Çemrek ve M. Cüneyt Özşahin, Eds, *Uluslararası İlişkilerden Küresel Siyasete: Teori ve Metod Üzerine Kritikler*, Orion Yayınları, Ankara 2020, s. 13-48.
- BOZKURT, İbrahim, "ABD'nin Kıbrıs Politikası ve Türk Kamuoyu (1950-1964) (Johnson Mektubu'na Kadar)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 14, Ağustos 2014, s.141-189.
- BÖLÜKBAŞI, Süha, "The Johnson Letter Revisited", *Middle Eastern Studies*, 29/3, 1993, s. 505-525.
- CLAPTON, William, "Risk and Hierarchy in International Society", *Global Change, Peace & Security*, 21/1, 2009, s. 19-35.
- CLOGG, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- ÇOLAKOĞLU, Emre Feyzi, NATO'nun Güneydoğu Kanadında ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'la İlişkileri (1960-1967), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- DONNELLY, Jack, "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society", *European Journal of International Relations*, 12/2, 2006, s. 139-170.
- DRUŞOTİS, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964 İlk Bölünme*, (Çev. Ali Çakıroğlu), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2008.
- DRUŞOTİS, Makarios, *Cunta ve Kıbrıs 1967-1970: Köfünye Krizi, İki Suikast, Bir Cinayet*, (Çev. Metin Bağrıaçık), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2010.
- ERHAN, Çağrı, EMBEL, Ersin, "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", *Bilgi*, 72, 2015, s.145-170.
- FOUSKAS, Vassilis K., "Uncomfortable Questions: Cyprus, October 1973-August 1974", *Contemporary European History*, 14/1, 2005, s. 45-63.
- GOH, Evelyn, "Hierarchy and The Role of The United States in The East Asian Security Order", *International Relations of the Asia-Pacific*, 8/3, 2008, s.353-377.
- HARRIS, George S., *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, *AEI-Hoover Policy Studies*, Washington DC 1972.
- KALOUDIS, George, "The Influence of The Greek Diaspora On Greece And The United States",

giz

International Journal on World Peace, 25/3, 2008, s. 29-59.

KASAPSARAÇOĞLU, Murat, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'de Yapılan Askeri Darbeler ve ABD", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19/3, 2020, s.1342-1356.

KASSIMERIS, Christos, "Greek Response to the Cyprus Invasion", *Small Wars & Insurgencies*, 19/2, 2008, s. 256-273.

KLAVERAS, Louis, "Were the Eagle and the Phoenix Birds of a Feather? The United States and the Greek Coup of 1967", *Discussion Paper No. 15*, Hellenic Observatory-European Institute London School of Economics, London 2004.

KLAPSIS, Antonis, "From Dictatorship to Democracy: US- Greek Relations at a Critical Turning Point (1974-1975)", *Mediterranean Quarterly*, 22/1, 2011, s.61-73.

LAKE, David, "Anarchy, Hierarchy, And The Variety Of International Relations", *International Organization*, 50/1, 1996, s.1-33.

LAKE, David, "Escape From The State Of Nature: Authority And Hierarchy In World Politics", *International Security*, 32/1, 2007, s.47-79.

LAKE, David, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Newyork 2009.

LAKE, David, "Legitimizing Power: The Domestic Politics of US International Hierarchy", *International Security*, 38/2, 2013, s.74-111.

LAKE, David, "Laws and Norms in the Making of International Hierarchies", Ayşe Zarakol, Ed., *Hierarchies in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 17-42.

MISALUCHA, Charmaine G., "Southeast Asia-US Relations: Hegemony or Hierarchy?", *Contemporary Southeast Asia*, 33/2, 2011, s. 209-228.

ÖZEJDER, İbrahim, Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Girişinde Basın ve Diğer Etkenlerin Rolü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

PAPANDREU, Andreas, *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, (Çev. Mehmet Emin Yıldırım-Semih Koray), Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1977.

SAKKAS, John, "The Greek Dictatorship, the USA and the Arabs, 1967-1974", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 6/3, 2004, s. 245-257.

STERN, Laurence, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*, Times Books, Toronto 1977.

ŞENER, Bülent "1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 103/205, 2013, s. 103 - 136.

ŞENER, Bülent "1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukuksal Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/31, 2020, s. 271-304.

TAŞ YETİM, Hüsna, *Amerikan Hiyerarşisi İle Krizi: Türk Dış Politikasında Otonomi Arayışı (1964-75)*, Lejand Kitap, İstanbul 2023.

TAŞ YETİM, Hüsna, "Argümanları, Gücü ve Sınırları ile Uluslararası İlişkilerde Kurumsal Hiyerarşi Teorisi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3424375>, 2023, Haziran 2023.

TOLGAY, Ahmet, *Kanlı Noel: Kıbrıs Türkü'nün Ateşle Sınarı*, Kastaş Yayınları, İstanbul ?.

USLU, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

USLU, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

ZARAKOL, Ayşe (Ed.), *Hierarchies in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.

ZEKİ, Vehbi, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1963-1973)*, Cilt 3, ? ?.

ZIMMERMANN, Anne Mariel, *US Assistance, Development, and Hierarchy in the Middle East: Aid for Allies*, Palgrave Macmillan, Newyork 2017.

Extended Abstract

In the bipolar world order that emerged after World War II, the Cyprus issue was one of

the most important crises that profoundly affected relations between the United States, the leader of the Western bloc, and Türkiye and Greece, the members of the Western bloc. While the Cyprus problem became a national issue that forced Türkiye and Greece to question their dependence on US foreign policy, it also led to a crisis that the US feared would upset the balance within the Western bloc. Within this framework, the US intervened in the foreign policy practices of both Greece and Türkiye to resolve the issue in line with its own foreign policy objectives. The aim of this study is to examine the efforts of the US to discipline these states and keep them within the treaty sphere by intervening in both states in different ways to respond to the efforts of Türkiye and Greece, with whom the US had made a "treaty" during the Cold War by providing security and economic guarantees against the USSR in a hierarchical relationship, and which went beyond the rules of the treaty due to the Cyprus problem, in other words, seeking autonomy within the framework of the hierarchy theory.

Between 1954 and 1975, Greece's quest for autonomy, which began with the referral of the Cyprus problem to the UN, which Greece - despite US reluctance - regarded as a national issue, led to a cycle of autonomy aspirations and interventions in the hierarchical relations between Greece, Türkiye and the US until 1975. Since the 1960s, the scope and nature of US interventions in Greece, the Republic of Cyprus and Türkiye have varied. Greece and the Republic of Cyprus, in their efforts to eliminate anti-US leaders and groups, have supported or at least condoned military interventions against them (the 1967 military coup by the colonel junta in Greece and the 1974 coup attempt by the military junta against Makarios), while Türkiye has sought to prevent Türkiye from exercising its right to intervene on the island to protect the gains of the Turkish Cypriots (Johnson Letter of 1964). In addition, one of the US's methods of intervention was to play Greece and Türkiye off against each other according to its own ideas (by threatening Greece not to prevent Türkiye's intervention). These interventions were reinforced by a three-year military embargo against the 1967 military junta at the request of the US Congress and a three-year arms embargo against the Turkish intervention in Cyprus in 1974, again under the influence of the US Congress and the Greek diaspora. The most important reason for these interventions was to solve the Cyprus problem on the initiative of the USA within the framework of NATO without interference from the USSR and the UN in such a way as to prevent a war between Greece and Türkiye. For the US, however, each intervention was associated with an increased desire for autonomy on the part of the two countries concerned, and the rejection of US demands by Papandreou between 1964 and 1967 and the closure of US military bases by Türkiye in 1975 were the result of these efforts.

göz

Akademik
Bakış

137

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024